

Co vsetky reči usvetľuje?

II. kapitola

Cesty k „první filosofii“

A. Parmenides aneb problém bytí a nebytí

Motto:

„Jest a nebytí vůbec není.“

Parmenides

Mnozí renomovaní filosofové a interpreti dějin filosofie se domnívali a domnívají¹⁾, že skutečný a pravý počátek evropského filosofování musíme hledat v díle starořeckého myslitele Parmenida. Jejich názory (ač jsou ve své orientaci různě směřované a nehodnotí tento počátek z hlediska dalšího vývoje filosofie stejně) jsou vnitřně spojeny přesvědčením o tom, že zásluhou Parmenida se ustavil jistý způsob myšlení, který se pro následnou evropskou tradici stal určujícím. Jejich názory se totiž shodují v tom, že Parmenidův nesmrtelný myšlenkový výkon soustředěný na problém bytí a nebytí vtiskl evropskému duchovnímu životu nový ráz - skrze něj se konstituovala filosofie jako ontologie. Právě on byl tím myslitelem, který rozpoznal a tematizoval „ontologický rámec“ všeho lidského vědění a zkoumání. V jeho úvahách vstoupilo lidské myšlení do dosud neznámých sfér a získalo nový rozměr.

Je-li náš zájem směřován k ontologizujícímu filosofování posléze soustředěnému v tzv. první filosofii a chceme-li do něho nějak proniknout, pak je naprosto pochopitelné, že se na počátku našeho úsilí zaměříme na některé momenty Parmenidovy filosofie. Cesta k „první filosofii“ začíná u tohoto myslitele.

1) Bez dalšího podrobného odkazování pouze připomeňme (jako obecně známou skutečnost), že mezi ně náleželi G.W.F.Hegel, M.Heidegger, J.Patočka, E.Fink a jiní.

Nejprve je nutné předeslat jednu důležitou poznámku: Na Parmenidově myslitelském výkonu lze rozlišit dva významné aspekty. Na jedné straně specifickým způsobem (který, jak zanedlouho budeme moci posoudit, vzbuzuje „údiv a podezření“, o kterých byla řeč v první kapitole¹⁾) otevírá cestu ontologizujícího myšlení tím, jak ji vytyčuje, jak tematizuje problémy a zachycuje celou situaci, v níž se tato cesta stává významuplnou a smysluplnou. Na straně druhé již prošetřuje její význam a smysl tak, že na ni ve svých úvahách vkročí, tj. nějak se pokusí zvládnout exponované problémy a zodpovědět vyvstávající otázky.

V našem pokusu o proniknutí k povaze Parmenidova myšlení budeme přirozeně akcentovat první aspekt, nicméně druhý zdaleka nepomineme, neboť skrze jeho alespoň dílčí sledování budeme moci nahlédnout, jak se začíná ontologizující myšlení rozvíjet a pohybovat. Stane se nám tak zřejmější to, co přiléhavě vyjádřil M.Heidegger: „A první, o kterém víme, že se tak tázal po jsoucím, že se pokoušel chápat bytí, ten, který také dal první odpověď na otázku, co je bytí, byl Parmenides ...“²⁾ Vydejme se tedy ve stopách jeho myšlenek.

Z Parmenidova myšlenkového světa se do dnešních časů, podobně jako v případě ostatních „presokratiků“ (tj.myslitelů žijících v Řecku v době před rokem 450 př.n.l.), dochovaly pouze fragmenty. Jeho úžasné myslitelské dílo známe jen ze zlomků umístěných ve spisech starověkých filosofů a doxografů (například Sexta Empirika, Simplicia, Prokla, Klementa Alexandrijského, Plutarcha, Aetia, ale také Aristotela, Strabona, Theophrasta a jiných). V převažující míře jsou tyto zlomky úryvky z jeho básně „O přírodě“ (PERI FYSEOS), v jejímž textu soustředil své hlavní myšlenky.

V jedné pasáži (dochované jako zlomky B 2 a B 3 z Prokla, Klementa a jiných) říká bohyně (která je v básni postavou přivádějící poutníka k branám „pravdy“) toto: „Nuže já ti teď povím - a slovo, jež uslyšíš, podrž - které lze jenom cesty si mysliti zkoumáním všeho ...“³⁾ Proč

1) Viz první kapitolu, str. 12-13.

2) M.Heidegger: Gesamtausgabe, Bd.33, cit.vyd., str. 24

3) Citováno dle Zlomky předsokratovských myslitelů, uspořádal a přeložil K.Svoboda, NČSAV Praha 1962, str. 67.

J.Patočka překládá uvedené místo takto: „Nuže, já pravím, ty pak uchovej slova, jež uslyšíš, jaké cesty tázání lze jediné mít před sebou...“ (J.Patočka: Nejstarší řecká filosofie, SPN Praha 1996, str. 122)

Z.Kalandra pak totéž přetlumočil takto: „Nuže já tedy začnu mluvit, ty pak vyslyš moje slova, o tom, které cesty zkoumání jediné jsou myslitelné ...“ (Z.Kalandra: Parmenidova

2
0
4
1
5
má člověk-poutník vyslyšet a podržet jistá slova? Z jakého důvodu je k tomu tak naléhavě bohyně vybízen? Odpověď není obtížná. Slova (řeč), která budou následovat, se přece týkají „zkoumání všeho“. Naléhavost spočívá v tom, že ono sdělované je natolik důležité, že se bez něho nelze při jakémkoli zkoumání obejít. Jak se ho však týká, jak se k němu vztahuje? Aby nám to vystoupilo a abychom to správně vnímali jako něco podstatného a zapamatováníhodného, musíme spolu s poutníkem a bohyní vstoupit do oblasti, která je nám (jakožto „přirozeně naivně“ smýšlejícím a nahlížejícím bytostem) poněkud vzdálena - totiž do oblasti úvah o zkoumání, a to nejen nějakého určitého zkoumání, nýbrž zkoumání všeho! Vyslyšíme-li tak jako poutník výzvu bohyně, učiníme veledůležitý krok - krok k reflexi zkoumání všeho, tedy zkoumání vůbec. Zkoumání samo se v tomto kroku stává zkoumaným (řečeno podle J.Patočky: tázání samo dotazovaným) a tedy tematizovaným. Zkoumání (tázání) se stává tématem. Je tematizováno specifickým způsobem, v němž není pozornost zaměřena na konkrétní postupy zkoumání, na jeho detailní zaměření a určité předměty. Zkoumání je tematizováno co do rozhodujících rysů své povahy, svých základů. Je třeba ho uchopit abstraktně v jeho určujících obecných momentech. Již samo vykročení tímto směrem znamená skutečný zlom a jeho realizace jaksi zakládá bezesporu Parmenidův význam.

4
1
5
Aby před námi takový výkrok vyvstal ve své (zatím jen tušené) relevanci, musíme si předně ukázat, co v něm bylo uchopeno a reflektováno a co je tedy potřebné pevně podržet v paměti a neztrácet ze zřetele.

1
5
Parmenides uvádí, že cesty zkoumání (tázání) všeho jsou dvě a obě stručně charakterizuje. O první říká: „Jedna cesta, že jest a že vůbec nebytí není, dráha to přesvědčení, nebo ono provází pravdu.“¹⁾ Druhou charakterizuje takto: „... druhá pak cesta, že není a že je nebytí nutné.

filosofie, Herrmann & synové Praha 1996, str. 43

Pro porovnání budeme uvádět tyto tři příklady paralelně pod zkratkami KS (K.Svoboda), JP (J.Patočka) a ZK (Z.Kalandra).

1) KS, str. 67.

„Jedna (cesta) ukazuje, jak jest a jak nemožné jest nebytí, to je stezka oprávněné důvěry (jde totiž za nezahaleným^{a)}).“ JP, str. 122.

„Jedna, že jsoucno jest a nemůže nebytí, to je cesta přesvědčení (neboť sleduje pravdu)...“ ZK, str. 43

(a) J.Patočka nepřekládá slovo ALETHEIA jako „pravda“, nýbrž slovem „nezahalené“.)

O této cestě ti říkám, že ji nelze nikterak poznat, neboť nejsou ani bys nepoznal ...“¹⁾.

1
Člověk usilující o zkoumání či poznání je tak v situaci poutníka (ne náhodou je poutník hlavní postavou Parmenidovy básně), který se zastavil na rozcestí dvou cest. To je přinejmenším zvláštní. Jsme schopni a ochotni akceptovat tento „popis“ naší vlastní situace (situace člověka)? Cožpak si nějaké takové rozcestí uvědomujeme? Jestliže nahlížíme a vnímáme věci kolem sebe přirozeně naivním způsobem, vystupuje pak před námi nějaké rozštěpení naší cesty za poznáním?

S odvoláním na předběžné charakteristiky naší přirozené situace uvedené v první kapitole musíme konstatovat, že nic takového neregistrujeme. To, co představuje v přirozeně naivním postoji člověka cestu poznání, vyhlíží spíše jako přímá, lineárně protažená trajektorie seznamování se s předměty okolo (jejich zakoušení jako přítomných u nás či před námi), která sice může být všelijak kroutivá a členitá, nicméně rozhodně se nikde neštěpí.

2
Proto je také hlas bohyně tak nabádavý k tomu, abychom podrželi její slova o dvou cestách zkoumání. Zásadní charakter sděleného je v tom, že na jedné straně je to cosi, co (pro nás) není samozřejmé, jasné samo sebou, na straně druhé uvědomění si tohoto rozcestí je skutečným počátkem, fundamentem zkoumání všeho ve smyslu jakéhokoli zkoumání (či tázání po čemkoli). Navíc způsob, jakým to bohyně sděluje, zřetelně naznačuje, že takto stanovený počátek zkoumání nemá povahu nahodile zvoleného či určeného bodu, jehož volba je výsledkem Parmenidovy libovůle. Stanovení počátku je výstupem jistých reflexí a úvah.

Chceme-li se v celé věci dobře orientovat (To, co jsme si doposud uvedli jako všeobecně charakterizující a zvýznamňující, poukazuje k tomu, že to je více než potřebné. Je to nezbytné!), musíme se blíže zabývat právě těmito úvahami a reflexemi stejně jako závěry, které z nich vyplývají.

Znovu si připomeňme, že Parmenides vyznačuje první cestu slovy, jež na první poslech znějí banálně (a v této banálnosti až tajuplně): „...že

1) KS, str. 67

„... druhá pak, jak není a že jest nutné, aby „není“ bylo. Tato stezka, pravím, nevede k ničemu, co by ukazující se, přesvědčovalo.“ JP, str. 122.

„... druhá, že ho není a že nutně musí nebytí, tato však je - pravím ti - naprosto nemyslitelná cesta ...“ ZK, str. 43.

jest a nebytí vůbec není⁽¹⁾). Jejich banalita vystoupí tehdy, když vyslovíme jejich parafrázovanou verzi: „To, co je, je a to, co není, není.“ Z pozic zaujatých v rámci přirozeně naivního postoje je to přece úplně všední a ve své šedé všednosti zcela **samozřejmé** konstatování. Jeho samozřejmost se jeví tak samozřejmou, že jeho jakékoli zvýraznění či dokonce tematizace působí nadmíru nezvykle ba až podezřele. Kdo by se takovou banalitou zabýval?

Nyní jsme v místě, kde je potřebné se zastavit. Kdyby tomu bylo skutečně tak, že se smysl a význam první parmenidovské cesty skrývá pouze a výhradně v (dále nezkoumané a nepromyšlené) tezi: „To, co je, je a co není, není.“, bylo by neobyčejně (pro nás) obtížné spatřovat v ní něco zásadního. Vždyť to, co je touto tezí konstatováno, přece všichni víme, aniž by nás k tomu musel Parmenides (a nebo dokonce bohyně) nabádat. Ostatně je to přirozený rámec jakýchkoli našich každodenních úvah, úsudků, dedukcí, myšlenkových konstrukcí atd. Co na tom zkoumat?

Pro překonání tohoto „mrtvého bodu“ je především nutné si povšimnout způsobu, jakým Parmenides tuto tezi pojednává jako **jednu z možných cest zkoumání všeho**. Už z toho je patrné, že mu nejde o prosté uvedení banální teze, o nezvyklé zdůraznění jakési triviality. Svým způsobem pojednání zřejmě míní něco daleko zásadnějšího, hlubšího, co v přirozeně naivním rozumnění zůstává nedotčeno a tedy skryto.

Parmenidovi se jedná o toto: **vyjasnit smysl „jest“ a „není“**! V jeho uchopení celé věci jde o to, co tato slova znamenají. „Jest“ a „není“ (jest a ne-jest, klad a zápor, pozitivita a negativita) jsou v jeho přístupu učiněna určité postaveným tématem. Hovoří-li Parmenides o dvou cestách (a tedy o rozcestí), pak významem a smyslem tohoto rozlišení je vskutku tematizace a dotázání „jest“ a jeho záporu „není“. Je obtížné zvýraznit ve stručnosti epochálnost takového kroku. Snad alespoň znovu připomeňme, že nějaké takové tematizace není lidské myšlení „uvězněné“ v přirozeně naivním způsobu rozumnění schopno. „Jest“ je pro něj příliš, až příliš samozřejmé a jasné a zůstává pouze samozřejmým předpokladem, který je zbytečné dotazovat či vyjasňovat. Avšak Parmenidova snaha směřuje v prvé řadě k „vyjasnění“ onoho „jest“. Skrze takové úsilí opouští lidské

1) KS, str. 67

„... jak jest a jak nemožné jest nebytí.“ JP, str. 122

„... že jsoucno jest a nemůže nebýt ...“ ZK, str. 43

myšlení mateřské lůno přirozeně naivního postoje a vstupuje do zcela nového okruhu zkoumání - zkoumání, která jsou koncentrována na „jest“. „Jest-bytí-bytí“ je zproblematizováno a uchopeno jako problém.

Vlastní Parmenidovy úvahy o tomto problému pak vyúsťují v závěru, že „jest“ a „není“ nepředstavují rovnomocné a rovnocenné „skutečnosti“. „Jest“ a „není“ neváží stejně, nejsou nějak souřadné. Jejich hlubší význam a smysl nelze porovnat. Již z toho je zřejmé, jak je tento Parmenidův závěr vzdálen běžně vnímanému smyslu teze: „to, co je, je a to co není, není.“

Podle výkladu J.Patočky vystupuje „jest“ pro Parmenida především jako „přítomnost“ něčeho - „být“ znamená „být přítomen“ a vědět, že něco je, značí to zachytit v tom, že a jaké jest, v jeho přítomné původnosti.¹⁾ Ono „jest“ označuje a ohlašuje, že se vyskytuje cosi odkrytého, cosi odkrývacího svou daností, cosi ve své přítomnosti zcela „nezahaleného“.²⁾

Při zkoumání „není“ se odhaluje naprosto jiná situace - „není“ nepředstavuje nic takto daného. Základním rysem „není“ není neskrytost. „Není“ nemá, co by odhalovalo. Ono samo není schopno nic odkrýt. Jakési odkrývání se k němu sice rovněž vztahuje, avšak toto odkrývání je odkrývání něčeho na tom, co jest, co je přítomno. „Není“ na tom, co jest, odkrývá nedostatek, zbavenost atd. Proto také, jak konstatuje J.Patočka³⁾, „není“ nemá své vlastní bytí, nýbrž jeho bytí je veskrze „vypůjčeno“ od „jest“. V „není“ (nebytí) se neukazuje nic kladného. „Nebytí“ není pozitivním stavem, je vyjádřením odmítavého stanoviska toho, komu „jest“ odhaluje. Proto také platí, že „jest“ odhaluje skrze to, čím jest i skrze to, čím není.

Takové prozkoumání „jest“ a „není“ ukazuje, že je nelze jednoduše klást vedle sebe. „Jest“ a „není“ nejsou souřadné a co do svého významu jsou naprosto neporovnatelné. Uvědomění si významu „jest“ v jeho plné hodnotě vede k neskrytosti, nezahalenosti, tj. k pravdě (ALETHEIA),

1) J.Patočka: cit.dílo, str. 123

2) Již jsme upozornili (viz poznámku č. 1 na str. 24) na to, že J.Patočka překládá slovo ALETHEIA jako „nezahalenost“, „neskrytost“. To, co je, je přítomno (přítomnost - PARUSIA) a v této své přítomnosti je to odkrývací, nezahalující. Proto je nutné základním rysem „jest“ ona neskrytost, neskrytavost. Právě k tomu vede první parmenidovská cesta. (K problému ALETHEIA srovn. například W.Biemel: Martin Heidegger, Mladá fronta Praha 1995, str. 39.)

3) J.Patočka: cit.dílo, str. 123

4 v níž můžeme oprávněně důvěřovat. Je to důvěra v odhalující, odkrývající (pravdivou) povahu „jest“.

Prozkoumání „jest“ a „není“ však přináší i další podstatné závěry. Přestože je obojí neporovnatelné (pouze „jest“ náleží pozitivita), patří neoddělitelně k sobě. „Jest“ ve své nezahalenosti a odkrývacosti se stává plně srozumitelné pouze v poměru k „není“ a naopak „není“ je možné a smysluplné jen skrze „jest“. Motiv vzájemnosti „jest“ a „není“ (vzájemnosti konstituované na bázi priority „jest“) Parmenides ve svých úvahách pododhaluje a naznačuje tak, že se jedná o cosi důležitého a podstatného. Ne vždy však byl v následující tradici tento motiv dostatečně zohledněn.

2 V textu Parmenidovy básně se k těmto motivu výrazně váže i závěr pasáže, kterou jsme citovali jako zlomky B 2 a B 3. Zde se praví: „Vždyť myslit a být je totéž.“¹⁾ (V řeckém originále: ΤΟ ΓΑΡ ΑΥΤΟ ΝΟΕΙΝ ΕΣΤΙΝ ΤΕ ΚΑΙ ΕΙΝΑΙ.²⁾) Je to tajuplně znějící propozice, ze které jako by na první pohled vyplývala jakási zřetelná identita bytí a myšlení. Je ovšem možné jí právě takto rozumět? Odpověď by mohla znít: Ano i ne! Taková odpověď si přirozeně žádá vysvětlení.

3 Vše nasvědčuje tomu, že Parmenides nechtěl touto propozicí stvrdit nějakou prostou identifikovatelnost myšlení a bytí. (Jak by ostatně mohlo vůbec být myšlení nějak triviálně identické s bytím?) Chtěl poukázat na to, že neporovnatelnost a současná vzájemnost „jest“ a „není“ je zachytitelná **pouze a výhradně** myšlením, chápáním. Vědět, chápat, že něco jest (tedy nalézat se v situaci, kdy je plně pochopen smysl „jest“), značí jeho zachycení, uchopení v odhalené původnosti. A to je možné jen myšlením. O žádné prosté identitě věci a myšlené věci zde nemůže být řeč. Mezi věcí, která jest, a věcí, která jest myšlena, je pochopitelně difference. (Tak jako je rozdíl mezi stolem, který mám před sebou a píši na něm, a myšleným stolem, který je myšlen mou myslí. Nelze je prostě ztotožnit.) Avšak myšlení je schopno postihovat „jest“ věci, která jest. Je schopno ho postihnout v plnosti jeho významu a je toho schopno pouze ono samo a nic jiného.

- 1) KS, str. 67
„... neboť chápání i bytí je právě totéž.“ JP, str. 122
„... neboť totéž je poznávat i být.“ ZK, str. 43
- 2) Citováno dle ZK, str. 43

Z tohoto pohledu je chápání a bytí totéž a zároveň se v tom zračí ona priorita LOGOS, který tuto schopnost lidského myšlení zakládá.¹⁾

Obraťme nyní pozornost ke druhé parmenidovské cestě. Co ukazuje, k čemu směřuje? Tato cesta „**neukazuje nic**“. Jak by ostatně mohla něco ukázat, když by měla odhalit, jak je nutné, aby „není“ bylo. To, co je ukazující, je „jest“, avšak onomu „není“ žádné samostatné, ukazující „jest“ nenáleží. (Vždyť by to ani nebylo možné!) Proto je na této cestě vše zahaleno v podivném šeru a temnotě. „Je to cesta v temnu do temna.“²⁾

Pokud by „není“ bylo, musela by tato druhá cesta ukázat „není“ stejným způsobem, jakým první ukázala „jest“ - totiž v jeho přítomnosti, přítomné danosti, tj. jako odhalující neskrytost. Potom by „není“ bylo stejnou pravdou (ALETHEIA). Na druhé cestě se to ovšem nedaří, neskryvavost náleží pouze „jest“ a nikoli „není“. Proto cesta neukazuje nic a nevede nikam. „Není“ (nebytí) tak zůstává trvale horizontem temné a nemyslitelně neurčité povahy.³⁾ K tomuto horizontu nelze proniknout cestou pozitivitu „jest“, protože tato pozitivita sama vystupuje vždy jako pozitivita jen vůči němu. Plnost přítomné neskryvavosti „jest“ vystupuje vůči tomuto temnému horizontu. Bez něj by vlastně nebyla zachytitelná.

Nyní již je možné dobře porozumět tomu, jak Parmenides expozicí základního rozcestí črtá půdorys vyjasňování povahy „jest“ a „není“. Takové vyjasnění je předpokladem jakéhokoli zkoumání (tj. zkoumání všeho). Proto je tak nezbytně nutné toto ujasnění podržet trvale v paměti. Bez něj je nemožné vstoupit na cestu pravdy a oprávněně důvěry či přesvědčení.⁴⁾ Samotný vstup na uvedenou cestu vyjadřuje Parmenides slovy: „Nutno říkat i chápat toto: že jsouc jest, neboť bytí jest, kdežto nic věru není.“⁵⁾ Aby bylo možno toto formulovat, musí ovšem být „jest“ (býti - bytí) tématizováno a učiněno problémem.⁶⁾

- 1) Zmínka o významu LOGOS byla již učiněna v první kapitole (viz str. 14). Podrobněji srovn. například Benyovszky a kol.: cit.dílo, str. 13 a násled.
- 2) J.Patočka: cit.dílo, str. 122
- 3) Podrobnější výklad k „nebytí jakožto temnému horizontu“ viz například Benyovszky a kol.: cit.dílo, str. 37
- 4) J.Patočka: cit.dílo, str. 122
- 5) KS, str. 67
„Nutno je říkat i chápat toto: Že „jsouc“ jest. Být znamená totiž „jest“, „není“ však neznamená nic.“ JP, str. 124
- 6) Trojice „jest-bytí-bytí“ může působit poněkud zavádějícím způsobem. Nicméně záměrně ji ponecháváme, aniž bychom blíže specifikovali užívání těchto slov u Parmenida. U tohoto

V textu Parmenidovy básně nalezneme i určité shrnutí úvah o možných cestách poznání. V tomto shrnutí jsou formulovány nakonec tři možné cesty, které se před eventuálním poutníkem za poznáním rozevírají:

1. Cesta Pravdy a Přesvědčení: bytí jest a nebytí není
2. Cesta naprosto neschůdná: bytí není a nebytí jest nutné
3. Cesta smrtelníků: bytí i nebytí jest a není, obojí je i není totéž.¹⁾

První dvě cesty jsme si již alespoň částečně přiblížili. Třetí cestu charakterizuje Parmenides jako cestu, „po níž se zmltají lidé neznalí ničeho, dvojhlaví, neb jim bezradnost v hrudi řídí bloudící jejich mysl a oni se ženou hluchí a zároveň slepí, ti zmatenci, nesoudné davy, pro které bytí a nebytí touž je věcí i různou, pro které také ve věcech je zpáteční cesta.“²⁾ Je to cesta prostých smrtelníků, obyčejných lidí, kteří zaujmají ke světu přirozeně naivní postoj, v němž bytí není problémem a v němž se orientují podle věcí, které jsou i nejsou, vznikají a zanikají, jsou přítomné a mizí, proměňují se a to vše jakoby na stejné úrovni, se stejným významem a smyslem. Lidští jedinci zmltají se na této cestě mají jedinou možnou oporu - jazykový úzus, mínění (DOXA), které sice rozlišuje mezi „jest“ a „není“ (tj. v jeho rámci je tato difference nějak uchopena a v běžném

myslitele (podobně jako u mnoha jiných starých řeckých myslitelů) panuje totiž poměrně značná terminologická nejasnost a nevyhraněnost. Přesné vypracování pojmů jsoucno, bytí bylo záležitostí následujících filosofických generací zvláště v období středověku, jak si ostatně ukážeme v příslušných výkladech.

- 1) S odvoláním na pojednání K. Rheinhardta: Parmenides und die Geschichte der griechischen Philosophie, Bonn 1916, uvádí toto rozlišení tří cest J. Patočka (cit. dlo, str. 123). Podobně (i s přímým odkazem) to činí Z. Kalandra (cit. dlo, str. 47), který použil tuto formulaci:

1. TO ON ESTIN (jsoučno existuje)
2. TO ON OUK ESTIN (jsoučno neexistuje)
3. TO ON KAI ESTIN KAI OUK ESTIN (jsoučno existuje i neexistuje)

(K tomu srovn. K. Rheinhardt: cit. dlo, str. 36)
Svého času se otázka možných cest, které Parmenides exponuje ve své básni, výrazně diskutovala v tehdy (druhá polovina XIX. a první polovina XX. století) se rychle rozvíjejícím historicko-filosofickém bádání, zvláště německém. Spory (které vlastně byly spory o způsob chápání Parmenidovy filosofie) byly vedeny o počet těchto cest. E. Zeller ve svém monumentálním díle Die Philosophie der Griechen in ihrer geschichtlichen Entwicklung (6 sv., I. vydání v letech 1844 - 1852 v Tübingen) zastával názor, že existují pouze dvě cesty, správná a nesprávná. Když v roce 1924 vydal Zellerovo dílo W. Nestle, podrobil jeho názor zásadní kritice. K tomu srovn. Z. Kalandra: cit. dlo, str. 47 (poznámka č. 8).

- 2) KS, str. 67

„...kteří si dávají dohromady zřejmé lidi, kteří nic nevědí, ti dvojhlaví. Bezradnost řídí jejich prsou bloudící chápání. Jsou strkáni, zároveň hluchí i slepí, zmatení, čeládka nerozhodná, která usoudila, že být a nebytí jest a není totéž, a pro které každá cesta se točí sem i tam.“ JP, str. 124

jazykovém užívání držena), avšak tomuto rozlišení nerozumí, nezachycuje ho v jeho skutečném významu. Fragmentární rozumění „jest“ a „není“ způsobuje, že tito smrtelníci bez rozpaků činí z bytí nebytí a naopak a bytí a nebytí je pro ně totéž i ne-totéž. Jsou proto závislí na tom, co vidí a slyší ve své slepotě a hluchotě, a nejsou schopni proniknout k tomu, co je skutečně přítomné, držíce se „jest“ míněného a zdánlivého.

Máme-li vstoupit na cestu Pravdy a oprávněné důvěry, musíme se od mínění (DOXA) odvrátit. Víme již, že tato cesta je vyznačena tím, že jest! Vzhledem k obtížnosti celého problému zkusme ještě jednou souhrnně formulovat některé Parmenidovy závěry.

První, co je nutné pochopit, je primární pozitivita „jest“. Pouze „jest“ jakožto bytí skutečné je, nebytí (ne-býtí) v plném slova smyslu není. Pochopit tuto skutečnost znamená pochopit celistvost nezakrytosti (ALETHEIA) - tj. pravdy. Pochopit pravdu jako nezakrytost, odkrývavost představuje „klíč“ k pochopení bytí, k pochopení významu a smyslu „jest“. Pochopení bytí a pochopení pravdy - k tomuto dvojedinému lze proniknout na cestě vytýčené tím, že „bytí jest“. Aby bylo možno na tuto cestu vstoupit, musí být nejdříve uvědoměna. Ono „jest“ (bytí-bytí) musí být učiněno tématem. Parmenidovo úsilí je z tohoto hlediska zcela exemplární. Efektem takového úsilí je odklon od věcí samých v jejich konkrétní mnohotvárnosti a smyslové zakusitelnosti a příklon (ve smyslu tematizace) k jejich „jest“, k jejich „bytí“. Skrze to, co lze nazvat „metafyzickou abstrakcí“¹⁾, činí Parmenides tématem svého zkoumání bytí. Není to výraz libovůle jeho tékajícího myšlení, nýbrž vyjádření snahy postihnout to, co umožňuje (ve smyslu předpokladu a východiska) veškeré zkoumání a potažmo zakládá jakékoli porozumění. Zkoumáním tématu „bytí“ jakožto tématu nezahalenosti, odkrývavosti (ALETHEIA) je tím, co umožňuje a předchází jakémukoli porozumění. Jedině skrze tento příklon a maximální soustředění na udané téma je dosažitelné plné vědomí toho, že „vzdálené věci jsou myslí úplně blízké, vždyť ona od jsoucna přece jsoucí odtrhnout nechce, ani když rozptýluje se veskrze po celém světě, ani když se zase spojí...“²⁾ Příklon

- 1) Termín „metafyzická abstrakce“ byl převzat z publikace: W. Brugger: Philosophický slovník, Náčrt dějin filosofie, Naše vojsko Praha 1994, str. 517.
- 2) KS, str. 67

„...je pro skutečné chápání (NOUS) něčím neotřesitelně přítomným. Neboť onen chápající NOUS neodlehne něco jsoucího od jiného jsoucího tak, aby ve svém sepětí bylo uvolněno, ani nějak stlačeno dohromady.“ JP, str. 126

a samostatná tematizace „jest-býti-bytí“ ovšem neobyčejně zvýrazňuje to, že mezi věcmi, které jsou, a jejich „býti“ existuje jakési odlišení, jakási difference a že jedině v důsledku této difference může být vůbec něco takového jako „jest-býti-bytí“ učiněno tématem. Parmenidova nesmrtelná zásluha tkví v tom, že si tuto diferenci uvědomil. A nejen to, skrze to si uvědomil rovněž, že věci, které jsou, jsou nejen a pouze tím, co o nich víme na základě smyslové zakusitelnosti a jejich derivátů (tj. že jsou takové a takové), ale především jsou tím, co jest - tedy jsoucím či jsoucnem. Klíčem k porozumění tomu, že věci jsou jsoucí (jsoucna), je tematizace a porozumění jejich „býti“. Tímto způsobem, aniž by to zcela přehledně terminologicky zvládl a zafixoval¹⁾, artikuloval Parmenides diferenci mezi jsoucími věcmi a jejich „býti“, tj. diferenci mezi jsoucím a bytím. Tato difference označovaná jako **ontologická difference** stojí na počátku celé tradice evropského ontologizujícího filosofování.²⁾ Na tomto tématu se ontologizující filosofie konstituovala a Parmenidovi v tomto směru náleží nepominutelná priorita.

V dalších zlomcích básně O přírodě eleatský myslitel již nechává svou mysl putovat po cestě Pravdy a Přesvědčení. Přitom zachycuje zejména jednotlivé znaky (SÉMATA) či znamení onoho „býti“ (bytí), tj. toho, že jest. Tato znamení jsou zachytitelná pomocí „rozumu“ (LOGOS), protože přece platí, že „chápání a bytí je totéž“. Pouze rozum je schopen sledovat zřejmost a vysvětlení. Znamení „bytí“ (jakožto samostatného tématu) nemohou být sledována či stopována míněním na základě smyslové zakusitelnosti. Parmenides provádí následující výčet: „... a při této cestě jsou velice četná znamení, že ono jsoucí, jež nevzniklo, nezajde také, že je jedině, celé a pevně i neukončené. Nebylo nikdy a nebude - jest nyní najednou celé, souvislé, jedno.“³⁾ V kterémkoli „jest“ („jest“ kterékoli

1) Již jsme upozornili na tento nedostatek v poznámce č. 6 na str. 29.

2) „Problém rozlišení jsoucího a bytí vůbec nestojí na prvním místě bezdůvodně. Teprve výklad tohoto rozlišení umožňuje jednoznačně a jistě tématicky vidět a učinit předmětem zkoumání něco takového jako bytí v rozlišení od jsoucího. S možností dostatečně jasného provedení tohoto rozlišení bytí a jsoucího a podle toho s možností překročení od ontického pojednání jsoucího k ontologické tematizaci bytí stojí a padá možnost ontologie, tzn. filosofie jako vědy.“ M. Heidegger: Die Grundprobleme der Phänomenologie, in: Gesamtausgabe, Bd. 24, str. 322 (překlad Benyovszky, Černocho, in: Vybrané texty k propedeutice filosofické, VŠE Praha 1990, str. 12).

3) KS, str. 68

„Na této cestě jsou velmi hojná ukazovací znamení, jak jest nevzniklé a nezničitelné, „jest“ je totiž celistvé a neotřesitelné a nezakončitelné, ani tedy nebylo a nebude, ježto jest nyní a všechno najednou, jedno, souvislé.“ JP, str. 126

konkrétně jsoucí věci) se nějak ukazuje charakteristika nedílné celistvosti, ukazuje se v přítomnosti oné věci, která jest.

Eleatský myslitel se vydává na cestu vytýčenou těmito „ukazovacími znameními“. Bylo by jistě možné (a přirozeně velice zajímavé) tuto jeho pouť sledovat. Nicméně pro potřeby a účel našeho textu není nutné zacházet do podrobností zvláště proto, že se s nimi budeme (byť již v jiné expozici) seznamovat i v následujících výkladech. Bude tomu tak proto, že pohyb ontologizujícího myšlení, který posléze nastal, v mnohých směrech znovu a znovu tematizoval právě tato „ukazovací znamení“ proto, aby lépe a dokonaleji bylo pochopeno to, oč se zde jedná především - totiž bytí všeho jsoucího. Průzkum „ukazovacích znamení“ na cestě vytýčené oním „jest“ se tak postupně stával náplní toho, co se ustavilo jako „první filosofie“, tj. obor, v jehož kompetenci se nalézá Parmenidem uvědoměná ontologická difference.

B. Platón aneb problém odhalení povahy jsoucna

Motto:

„Nuže, vy všichni, kteří tvrdíte, že vše je teplo a studeno nebo nějaká taková dvojice, co to asi říkáte při té dvojici, když pravíte, že to obě dohromady i jedno každé zvlášť jest? Jak máme rozumět tomuto vašemu „jest“?“

Platón

Jedním z myslitelů, kteří vědomě a jaksi plánovaně navazovali na Parmenidovo myslitelské úsilí, byl filosof Platón. I pro něj je tematika celistvosti bytí tou oblastí, v níž lze úspěšně pátrat po tom, oč se jedná v lidském poznání vezdejších jsoucích věcí především a v prvé řadě - totiž po jejich pravdě.

Parmenidem explicitně vyjádřený názor spočívá v tom, že to, oč se jedná (pravda ve smyslu nezahalenosti - ALETHEIA), je možné sledovat na cestě vyznačené takto: bytí jest a nebytí není. Tato cesta (co do svého

„... na ní je velmi mnoho znaků, jsouc nezrozené, je i nehynoucí, úplné, jednorozené a neochvějné a nekonečné. Ani nebylo jednou, ani nebude, kdyžť teď je celé najednou, jedno, souvislé ...“ ZK, str. 49-50.